

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

УДК: 341.241.8

Зверєва Катерина Сергіївна,
адвокат, аспірантка кафедри адміністративного,
фінансового та інформаційного права
Київський національний торговельно-економічний університет

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИНАХ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

У статті авторкою розкрито колізійність питання правосуб'єктності держави, як суб'єкта зовнішньоекономічної діяльності. Чи можна вважати Україну таким суб'єктом? Досліджено Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність». Підкреслено дуалістичний характер впливу України на таку діяльність. Зазначено роботи авторів, які проводили дослідження поняття «юридична відповідальність» у національному законодавстві. Проаналізовано відповідальність держави Україна у зовнішньоекономічній відносинах. Проілюстровано недосконалість механізму притягнення держави до такої відповідальності, практично проілюстровано гіпотезу автора на прикладі практики Європейського суду з прав людини. Підкреслено важливість розглянутого питання в умовах сьогодення. Зроблено висновок про несвоєчасність реакції нормотворця на сучасні умови і показано тривалість нормативного врегулювання економічної діяльності як на території України, так і за її межами.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, відповідальність держави, відповідальність України, суб'єкт зовнішньоекономічних відносин, непередбачувані обставини, форс-мажор, міжнародний договір.

Постановка проблеми. Усі держави світу є суб'єктами зовнішньоекономічних відносин. Безперечно, кожні відносини передбачають комплекс взаємних прав та обов'язків і тягнуть за собою відповідальність у разі їх невиконання. Чи є Україна суб'єктом відповідальності у зовнішньоекономічних відносинах (надалі – «ЗЕД»)? Пропоную розглянути дане питання, традиційно, з точки зору міжнародного приватного та міжнародного публічного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням юридичної відповідальності, у тому числі в зовнішньоекономічній діяльності, займалися такі науковці, як: Гордополов В.Ю.[1], Бабак О.А. [2], Грігорова В.Л.[3], Терещук М. [4] та інші. Зважаючи на аналіз національного законодавства та досліджень вищезазначених авторів звертаю увагу, що нині відсутнє нормативно окреслене поняття юридичної відповідальності та єдине визначення його в юридичній літературі.

Аналіз наводить на думку, що юридична відповідальність – це засіб впливу на суб'єкта, який не дотримався взятих на себе (та/або покладених на нього) за домовленістю та/або законом зобов'язань.

Мета статті. Дослідити і проаналізувати відповідальність держави у зовнішньоекономічних відносинах. Визначити практичну проблематику

можливості притягнення держави до відповідальності.

Основні результати дослідження. Відповідальність суб'єктів ЗЕД в сучасному світі є гострим питанням, оскільки домовленості про забезпечення зобов'язань є гарантіями виконання останніх. На проблеми, пов'язані з виконанням зобов'язань, зверталася увага у попередніх дослідженнях [5]. Дана тема актуальна завжди. Не можна не згадати останні події (кінець березня 2021 року) на території Єгипту, а саме: Суецького каналу. Вказану водну магістраль було повністю заблоковано контейнеровозом, що унеможливило рух морського вантажного транспорту в обидва боки. Зазначений форс-мажор призвів до зриву поставок, невиконання умов, визначених міжнародними контрактами, незрозуміло, хто саме і як нестиме відповідальність.

Задля розуміння відповідальності України у відносинах ЗЕД не можна не звернути увагу на дуалістичний погляд на державу, як суб'єкта, у відносинах у сфері ЗЕД.

Україна несе ретроспективну і перспективну відповідальність, як суб'єкт від якого залежить діяльність резидентів. У ст. 32 Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (надалі – «ЗУ «Про ЗЕД»») [6] визначено, що «суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності не несуть відповідальності за дії України як держави».

Дозволю собі не погодитись з даною позицією. На мій погляд, дана норма є колізійною навіть в межах ЗУ «Про ЗЕД»

Зрозуміло, що усі суб'єкти ЗЕД нести відповідальність за правопорушення. Так, ст. 3 (суб'єкти ЗЕД) ЗУ «Про ЗЕД» говорить, що Україна, в особі її органів, місцеві органи влади і управління, в особі створених ними зовнішньоекономічних організацій, які беруть участь у зовнішньоекономічній діяльності, а також інші держави, які беруть участь у господарській діяльності на території України, діють як юридичні особи згідно з принципом юридичної рівності і недискримінації і законами України. [6]

У ст.2 ЗУ «Про ЗЕД» зазначено, що «принципом свободи зовнішньоекономічного підприємництва, що полягає у: (1) праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності добровільно вступати у зовнішньоекономічні зв'язки; (2) праві суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності здійснювати її в будь-яких формах, які прямо не заборонені чинними законами України; (3) обов'язку додержувати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності порядку, встановленого законами України; (4) виключному праві власності суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності на всі одержані ними результати зовнішньоекономічної діяльності».[6]

Саме держава визначає напрями власного розвитку, політику уряду, імплементує міжнародні норми, тому рівень обміркованості її дій напряду впливає на діяльність суб'єктів, на їх перспективи і можливості. Зважаючи на це постає питання: чи можна державу вважати повноцінним та належним суб'єктом таких відносин? На мою думку, ні. Держави є специфічними суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності.

Згідно зі ст. 34 ЗУ «Про ЗЕД» Україна як держава несе майнову відповідальність у повному обсязі перед суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності (резидентами) та іноземними суб'єктами господарської діяльності (нерезидентами) за всі свої дії, що суперечать чинним законам України і спричиняють збитки (прямі, побічні), моральну шкоду цим суб'єктам та призводять до втрати ними вигоди, а також за інші свої дії, в тому числі й ті, які регулюють зовнішньоекономічну діяльність і прямо не передбачені в цьому Законі, що спричиняють зазначені збитки (шкоду) та призводять до втрати вигоди, крім випадків, коли такі дії

зумовлені неправомірними діями зазначених суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності та іноземних суб'єктів господарської діяльності. [6]

Питання відповідальності держави було і залишається актуальним. Яку саме відповідальність нести Україна у таких правовідносинах? Відповідь дається у ч. 2 ст. 33 ЗУ «Про ЗЕД»: майнова відповідальність застосовується у формі матеріального відшкодування прямих, побічних збитків, упущеної вигоди, матеріального відшкодування моральної шкоди, а також майнових санкцій.[6]

У результаті аналізу було встановлено, що законодавчо передбачено, що Україна як суб'єкт, зокрема ЗЕД, зобов'язана нести відповідальність. Проте, на жаль, механізм притягнення до такої відповідальності не ефективний. Загальновідомо, якщо всі можливості національних судів вичерпано, то можна звернутись до міжнародних інстанцій, чия юрисдикцію визнає Україна. Однією з них є Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ).

За даними звітів ЄСПЛ, протягом 2019 року проти України прийнято 109 рішень. [7] Найбільша кількість рішень стосується порушень права на свободу і безпеку (54), нелюдського або принизливого поведіння (40) та права на ефективний захист (38). Офіційна статистика показує, що проти низки європейських країн, наприклад Чехії або Швеції, взагалі немає звернень до ЄСПЛ. Всього, з 1959 року проти України прийнято 1413 рішень.[8] З них 572 стосуються права на справедливий суд, 429 – тривалості провадження, 379- права на свободу і безпеку і 358 – захисту власності. [9]

Говорячи про відповідальність держави з точки зору міжнародного публічного права, така відповідальність відображає коли і як держава відповідає за порушення міжнародного зобов'язання. Замість того, щоб попередньо встановлювати конкретні зобов'язання, окреслити межі відповідальності, держави реагують лише коли зобов'язання було порушено та виникли юридичні наслідки такого порушення.

Це наводить на думку, що міжнародна публічна відповідальність держави є "вторинною", такою, що породжується з вирішення питань відповідальності та засобу правового захисту, доступних при порушенні "первинних" або матеріальних норм міжнародного права.

У серпні 2001 р. Комісія міжнародного права прийняла Проекти статей про відповідальність

держав за міжнародні протиправні акти [10]. Вони вже використовуються у практиці Міжнародного суду.

Статті вищезазначеного документа мають загальний, декларативний характер. Конкретні договірні режими, такі як Генеральна угода з тарифів і торгівлі та Європейська конвенція з прав людини, встановили свої особливі правила відповідальності. Шляхи України до глобальної інтеграції мною були висвітлені у минулих роботах.[11]

Повертаючись до України, аспекти відповідальності регулюються Конституцією України, законами України та міжнародними нормативно-правовими актами, згоду на обов'язковість яких дала Україна. Аналізуючи аспекти правового регулювання ЗЕД видно, що Україна є серйозним гравцем на міжнародному ринку товарів, послуг, робочої сили, не можна не зважати на роль саме конвенцій у правовому регулюванні її зовнішньоекономічних відносин.

Разом з тим, питання відповідальності держави актуальне за будь-яких умов. Але часто про необхідність окреслити її межі держави замислюються у відповідь на нові умови розвитку світової спільноти. У 1961 році вперше людина полетіла у космос. У 1967 році було

укладено Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла [12], а у 1972 році прийнято Конвенцію про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами [13]. Хочу звернути увагу на активну та прогресивну позицію України ще за часів перебування в складі РСРС, як підписанта зазначених міжнародних актів.

Таким чином дослідження відповідальності України у зовнішньоекономічних відносинах набуває нового напрямку розвитку для України зважаючи на появу нових сфер у ЗЕД в тому числі у космічній галузі.

Висновки та пропозиції. Дослідження показало, що відсутній дієвий механізм притягнення держави до відповідальності за порушення у зовнішньоекономічній сфері, а норми що регулюють відповідальність держави з'являються, як правило, пізніше, що проілюстровано вище. Таким чином, аналіз питання відповідальності України у зовнішньоекономічних відносинах показав, що розширення відповідальності держави у різних сферах потребує реакції наукової спільноти та нових векторів для дослідження.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гордополов В. Ю. СУЧАСНИЙ СТАН ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ РЕЗЕДЕНТІВ УКРАЇНИ [Електронний ресурс] / В. Ю. Гордополов // Ефективна економіка. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5264>.
2. Бабак О. А. Особливості юридичної відповідальності у зовнішньоекономічній діяльності [Електронний ресурс] / О. А. Бабак // Університетські наукові записки. – 2009. № 3. - С. 149-154. – Режим доступу до ресурсу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=Unzap_2009_3_29.
3. Грігорова Г. Л. Щодо комплексного характеру інституту ювенальної відповідальності [Електронний ресурс] / Г. Л. Грігорова – Режим доступу до ресурсу: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5818/Grigorova%20Pravovi%20ta%20inst%20conf%202016%20t1-6.pdf?sequence=1>.
4. Терещук М. Юридична відповідальність: теоретико-правовий аналіз [Електронний ресурс] / Микола Терещук – Режим доступу до ресурсу: http://www.jumaluljuridic.in.ua/archive/2015/2/part_2/4.pdf.
5. Зверева К. С. ІНСТИТУТ ФОРС-МАЖОРНИХ ОБСТАВИН У МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ТА ПРИВАТНОМУ ПРАВІ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ / Катерина Сергіївна Зверева. // Slovak international scientific journal. – 2021. – №49. – С. 35–44.
6. Про зовнішньоекономічну діяльність: Закон України від 16.04.1991 р. № 959-ХІІ. Дата оновлення: 17.07.2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text> (дата звернення: 28.03.2021)
7. EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS STATISTICS [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_annual_2019_ENG.pdf
8. Violations by Article and by State [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: https://www.echr.coe.int/Documents/Stats_violation_1959_2019_ENG.pdf.

9. Власюк В. Кількість скарг проти України до ЄСПЛ свідчить про неефективну роботу держорганів [Електронний ресурс] / Віталій Власюк. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://unba.org.ua/news/5141-kil-kist-skarg-proti-ukraini-do-espl-svidchit-pro-neefektivnu-robotu-derzhorganiv-vitalij-vlasyuk.html>.

10. Доклад комиссии международного права. Пятьдесят третья сессия [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/56/10\(SUPP\)&Lang=R](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/56/10(SUPP)&Lang=R).

11. Зверева К. С. ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ТОРГІВЛІ / Катерина Сергіївна Зверева. // Матеріали I Всеукраїнського науково-практичного семінару (Житомир, 08 жовтня 2020 р.). – 2020. – С. 38–41.

12. Договір про принципи діяльності держав по дослідженню і використанню космічного простору, включаючи Місяць та інші небесні тіла від 10.10.1967 р. № 995_480. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_480#Text (дата звернення: 28.03.2021)

13. Конвенція про міжнародну відповідальність за шкоду, завдану космічними об'єктами від 10.10.1967 р. № 995_126. Режим доступу до ресурсу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_126#Text (дата звернення: 28.03.2021)

Зверева Катерина Сергіївна

АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ УЧАСТИЯ ГОСУДАРСТВА ВО ВНЕШНЕЭКОНОМИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЯХ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ

В статье автором раскрыто коллизийность вопроса правосубъектности государства, как субъекта внешнеэкономической деятельности. Можно ли считать Украину таким субъектом? Исследована Закон Украины «О внешнеэкономической деятельности». Подчеркнуто дуалистический характер влияния Украины на такую деятельность. Указано работы авторов, которые проводили исследования понятия «юридическая ответственность» в национальном законодательстве. Проанализированы ответственность государства Украина в внешнеэкономический отношениях. Проиллюстрировано несовершенство механизма привлечения государства к такой ответственности, практически проиллюстрировано гипотезу автора на примере практики Европейского суда по правам человека. Подчеркнута важность рассматриваемого вопроса в сегодняшних условиях. Сделан вывод о несвоевременности реакции нормотворцов на современные условия и показано продолжительность нормативного урегулирования экономической деятельности как на территории Украины, так и за ее пределами.

Ключевые слова: внешнеэкономическая деятельность, ответственность государства, ответственность Украины, субъект внешнеэкономических отношений, непредвиденные обстоятельства, форс-мажор, международный договор.

Zvierieva Kateryna,

TOPICAL ISSUES OF STATE PARTICIPATION IN FOREIGN ECONOMIC RELATIONS IN MODERN CONDITIONS

In the article the author reveals the conflict of issues of the legal personality of the state as a subject of foreign economic activity. Can Ukraine be considered such a subject? The Law of Ukraine "On Foreign Economic Activity" has been studied. The dualistic nature of Ukraine's influence on such activities is emphasized. The works of the authors who conducted the research on the concept of "legal liability" in national legislation are noted. The responsibility of the state of Ukraine in foreign economic relations is analyzed. The imperfection of the mechanism of bringing the state to such responsibility is illustrated, the author's hypothesis is practically illustrated on the example of the case law of the European Court of Human Rights. The importance of this issue in today's conditions is emphasized. The conclusion about untimeliness of reaction of the rulemaker to modern conditions is made and the duration of normative regulation of economic activity both in the territory of Ukraine and outside is shown.

Key words: foreign economic activity, responsibility of the state, responsibility of Ukraine, subject of foreign economic relations, unforeseen circumstances, force majeure, international agreement.